

Öğretim Görevlisi
 **Hasan YAVUZ**
Dicle Üniversitesi
Lecturer, Dicle University
hasanyavu@outlook.com

İBNU'1- FÂRİD'İN HAMRİYYE KASİDESİNDE EDEBİ SANATLAR

LITERARY ARTS IN IBNU'1-FARID'S
HAMRIYYA QASIDA

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

05.04.2025 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 05.04.2025

12.06.2025 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 12.06.2025

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study **Etik Beyanı** | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks** **Benzerlik Taraması** | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest** **Çıkar Çatışması** | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding** **Finansman** | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

  **CC BY NC 4.0** | **License** **Lisans** | **CC BY NC 4.0**  

Author Contributions | The authors contributed equally to the work. **Yazar Katkıları** | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission. **Etik Kurul Onayı** | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

İBNU'L-FÂRİD'İN HAMRİYYE KASİDESİNDE EDEBÎ SANATLAR

ÖZET

İbnü'l-Fârid olarak meşhur olan Ebû Hafs Şerefüddîn Ömer b. Ali el-Hamevî el-Mısırî (ö. 632/1235), tasavvufî şiir alanında öne çıkmış önemli şairlerdendir. İbnü'l-Fârid, Eyyûbiler döneminde Mısır'da yaşamış bir ilahi aşk şairidir. Divanı hacim bakımından Hafız Şirâzî (ö. 792/1390 [?]), Feridüddin Attâr (ö. 618/1221), Celalüddin-i Rûmî (ö. 672/1273) gibi büyük tasavvuf şairlerin eserleri kadar olmasa da Arap edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örneklerini ihtiva etmektedir. İbnü'l-Fârid bu divanıyla şöhret kazanmış ve onun sayesinde kendisine "Sultânü'l-aşîkîn" ve "İmamü'l-muhibbîn" lakabı verilmiştir. Divanında bulunan en önemli kasidelerinden biri hiç kuşkusuz Hamriyye /Mîmiyye adıyla anılan kasidesidir. Birçok şerhi yapılan kasidede ilahi aşk, marifet, özlem ve şevki مَدَامَة; coşmak, mest olmak ve kendinden geçmeyi السَّكْر; varlık ve mâsivâ الْكَزَم kavramları ile ifade etmiştir. Nazm geleneğinde önemli bir yere sahip olan kaside birçok edebî sanata haizdir. Bu çalışma İbnü'l-Fârid'in hayatı, kişiliği ve Hamriyye kasidesinde önemli görülen edebî sanatları incelemeyi konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Şiir, İbn Fârid, Hamriyye, Edebi Sanatlar.

LITERARY ARTS IN IBNU'L-FARID'S HAMRIYYA QASIDA

ABSTRACT

Abu Hafs Sharaf al-Din Umar ibn Ali al-Hamawi al-Misri (d. 632/1235), famously known as Ibn al-Farid, was an important poet of Sufi poetry. Ibn al-Farid was a poet of divine love who lived in Egypt during the Ayyubid period. Although his Diwan is not as large as the works of great poets like Hafiz Shirazi (d. 792/1390 [?]), Fariduddin Attar (d. 618/1221), or Jalal al-Din Rumi (d. 672/1273), but it contains some of the best examples of Sufi poetry in Arabic literature. Because of his Diwan, he was given titles such as "Sultan of Lovers" and "Leader of the Devoted." One of the most famous odes in his Diwan undoubtedly Hamriyya, also called the Mimiyya. In this frequently commented-upon ode, he expresses divine love, knowledge, longing, and passion through the metaphor of مَدَامَة; ecstasy, intoxication, and self-transcendence through the concept of السَّكْر; and existence and the material world through the imagery of الْكَزَم. The ode, which has an important place in the tradition of poetry, has many literary devices. This study focuses on examining Ibn al-Farid's life, personality, and the significant literary devices in his Hamriyya Qasida.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Ibn Farid, Hamriyya, Literary Arts.

GİRİŞ

Araplar, duygu ve düşüncelerini en etkili şekilde ifade etmenin yolu olarak şiiri görmektedir. Onlar için şiir, sadece bir sanat dalı değil, aynı zamanda geçmişte yaşanan olayların bilgisini günümüze taşıyan tarihi bir belge niteliğindedir. Yaşanmış tecrübelerin ürünü olan bu belgeler, geleceğe de ışık tutmaktadır. Nitekim *الشعر ديوان العرب* “şiir Arap divanıdır/arşividir” şeklindeki söz meşhur olmuştur. Zira Araplar, geçmişlerini ve kültürel miraslarını genellikle şiirlerle kaydetmiş, savaşları, kahramanlıkları, aşklar ve sosyal meseleleri şiir yoluyla anlatmış ve böylece şiir onların toplumsal hafızaları haline gelmiştir. Bu nedenle şiir, Arap toplumunun değer yargıları içinde önemli bir yer işgal etmiştir (Nedvî, 2009, s. 88).

İslam dünyasında nefis tezkiyesinin tasavvuf kavramı altında sistematik hale gelmesiyle birlikte, sûfî şairler ortaya çıkmış ve tasavvufî şiirler kaleme almışlardır. Bu şairlerden biri de dil, sanat ve içerik açısından önemli katkılar sunan İbnü'l-Fârid'dir. Şiirlerinde genellikle beyan ve bedî sanatlarına geniş yer vermiştir. Yaşadığı ruhani mertebeleri kendine özgü üslubuyla etkileyici bir şekilde nazmetmiştir (Yâfi, 1997, 4/61).

İbnü'l-Fârid, şiirlerinde ilahi aşkı beşeri aşk şeklinde ifade etmektedir. Mecaz, teşbih, mübalağa ve kinaye gibi edebi sanatlara çokça yer vermektedir. Bu edebi sanatlardan teşbih ve mübalağa sanatını Hamriyye kasidesinde çokça kullanmaktadır. Söz konusu kasidede şarabı ilahi aşkın simgesi olarak nitelemiştir (İbnü'l-Fârid, t.y., s. 140-143; Şevkî Dayf, 1995, 7/355).

Çalışmamızda ilk önce İbn Fârid'in hayatı, tasavvufî kişiliği ve düşüncesi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra İbnü'l-Fârid'in önemli edebî yapıtı ve revî harfî mîm (م) olan kırk bir beyitlik Hamriyye/Mîmiye kasidesinden istişhâd için getirilmiş beyitlerin tercümesi verilmiş ve İbn Fârid'in Hamriye kasidesinde çokça başvurduğu edebî sanatlar tespit ve tahlil edilmiştir.

Sembolizm temsilcisi olarak bilinen İbn Fârid'in Hamriye kasidesi de dâhil olmakla üzere şiirleri gerek halk yanında gerekse ulema ve umera çevresinde çokça ilgi gördüğünden dolayı söz konusu kasideye farklı dillerde birçok şerhler yazılmıştır. Bu şiirler Mısır ve diğer Arap ülkelerinde ilahi şeklinde seslendirilmiştir (en-Nâblûsî, 2016, 4/333).

1. İBN FÂRİD'İN HAYATI, TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCESİ VE HAMRİYYE KASİDESİ

1.1. Hayatı

Tam adı Ebu'l-Hafs Şerafüddin Ömer b. Ali b. Mürşid es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısırî İbnü'l-Fârid'dir (İbn Hallikân, t.y., 3/454). Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte hicri 576 veya 577 tarihinde Kâhire'de dünyaya geldiği görüş tercih edilmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) sütannesinin kabilesine nispet edilerek es-Sa'dî nisbesiyle şöhret bulmuştur. Ayrıca kendisi rüyasında Hz Peygamber'i gördüğünü ve Hz. Peygamber'in kendisine “Sen bendensin ve senin nesebin bana ulaşmaktadır.” dediği aktarılmıştır. Kaynaklarda Sultânü'l-Âşıkîn adıyla da anılmaktadır (en-Nâblûsî, 2016, 1/15).

Babası Hamâ'dan Kâhire'ye göç etmiştir. Tarihçiler bu göçün sebebini zikretmemişlerdir. Ancak Abdulgâni en-Nâblûsî (ö. 1143/1731), yaşadığı dönemin haclı seferlerine denk geldiğini ve bundan dolayı Mısır'ın Hamâ'dan daha güvenli olacağı düşüncesiyle Kahire'ye göç ettiğini belirtmiştir. Babasının ferâiz ilminde yetkin ve meşhur olması sebebiyle kendisi daha çok İbnü'l-Fârid lakabıyla bilinmektedir. Babası Kâhire ve Fustât'ta kadılık görevi yapmıştır. Daha sonra

kendisine teklif edilen baş kadılık vazifesini kabul etmemiş ve kadılığı bırakarak Ezher camisinde inzivaya çekilerek ilim ve zikir meclislerine katılmıştır (Şevkî Dayf, 1995, 7/355).

İbnü'l-Fârid babasının himayesinde iffet, hayâ, ibadet, diyanet, zühd, kanaat ve takva ile iç içe bir hayat yaşayarak yetişmiştir. Büyüdüğünde babası onun eğitimi ile ilgilenmiş, âlimlerden şerî ve dil ilimlerini almasını sağlamıştır. Nitekim başta Ebû Muhammed İbn Asakir (ö. 600/1203) olmak üzere çok sayıda âlimden ders almış ve Şâfiî fıkına derin bir vukufiyete sahip olmuştur. Hafız el-Münzirî (ö. 656/1258) ve başkaları da ondan ders almışlardır. Daha sonra yalnız kalma ve tasavvuf yoluna yönelme isteği kendisine sevimli gelmiş, seyrüsülük için babasından izin alarak Mukattam dağına çekilmiştir. Gâh oranın vadilerinde dolaşmış, gâh Karafa harabelerindeki metruk camilerinden birine sığınarak nefsi riyazete devam etmiştir. Ara sıra babasının yanına gelir ve bir süre yanında kalır, daha sonra uzlete özlem duyar ve dağa çekilmiştir. Mukattam dağında inzivadayken Mekke'ye güçlü bir arzu duymuş ve oraya doğru yola çıkmıştır. On beş yıl kadar Mekke'de kalmıştır. Keşfe mazhar olduğunu ve kendisinin şuhûd makamına ulaştığını hissedinceye kadar Mekke'nin vadilerinde dolaşmış, bir zahit gibi Allah'a ibadet etmiş, ilahi ilhamların kendisine ihsan edilmesini arzulamış, çokça namaz kılmış ve oruç tutmuştur. Daha sonra tekrar Kahire'ye dönmüştür (İbnü'l-İmâd, 1986, 7/262; Şevkî Dayf, 1995, 7/355).

Kahire'de çok saygı ve sevgi gören İbnü'l-Fârid, Ezher Camii'nde kendine bir köşe belirlemiş ve insanlar ona gelerek ondan faydalanmışlardır. Başta Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Nâsirüddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 635/1238) olmak üzere çok sayıda devlet yöneticisi onu camideki makamında ziyaret etmiştir. Asil bir karaktere sahip olduğu belirtilen İbnü'l-Fârid'in, zarif bir görünüşe ve şık bir giyime sahip olduğu, hoşsohbet, cana yakın, yumuşak huylu, fasih bir dile ve cömert bir kişiliğe sahip olduğu aktarılmaktadır (Ziriklî, 2002, 5/55).

İbnü'l-Fârid, hiç kimseden dünyevî bir karşılık kabul etmez ve yanına gelen fakirlere daima yardımda bulunurdu. Bulunduğu meclis, vakar ve sükûnetin hâkim olduğu bir ortamdı. Onun meclisinde âlimler, meşâyih, devlet adamları, fakirler ve toplumun farklı kesimlerinden insanlar büyük bir edep ve tevazu içinde otururlardı. Şehirde dolaşırken etrafını insanlar sarar, kendisinden bereket umarak dua talep ederlerdi. Ancak, elini öpmek isteyenlere müsaade etmez, bunun yerine onlarla musâfaha yapmayı tercih ederdi. Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil, onun defnedilecek mezarına bir yer ve üzerine kubbe inşa etmeyi teklif etmiş ancak İbnü'l-Fârid buna izin vermemiştir (en-Nâblûsî, 2016, 1/24).

Rivayetlere göre, İbnü'l-Fârid şiirlerinin bir kısmını Mekke'de münzevi bir hayat sürdürdüğü dönemde, kalan kısmını ise Kahire'ye döndükten sonra kaleme almıştır. Ancak, divanına son şeklini verip düzenlemesini Kahire'de tamamlamıştır (İbnü'l-İmâd, 1986, 7/262; el-Hilmî, t.y., s. 53).

Tarihçiler, İbnü'l-Fârid'in iki Cumâdelûlâ 632/23 Ocak 1234 tarihinde elli altı yaşında Kâhire'de vefat ettiği hususunda ittifak etmişlerdir. Vefatının ertesi gününde Mısır'da Mukattam dağı yakınlarında bulunan Karâfe Kabristanında toprağa verilmiştir. İnsanlar cenaze töreninde naşına omuz vermek için adeta birbirleriyle yarışmışlardır (İbnü'l-Mülakkın, 1994, s. 465).

1.2. Tasavvufi Kişiliği ve Düşüncesi

İbnü'l-Fârid'in görüşlerinin büyük kısmı ilâhî aşk, vahdet ve hakikat-i Muhammedîyye konuları ile alakalıdır (Şevkî Dayf, 1995, 7/359). Nitekim aşağıdaki beyitte mezhebinin ilahî aşk olduğunu açıkça ifade etmektedir:

عَنْ مَذْهَبِي، فِي الْحُبِّ، مَالِي وَإِنْ مَلْتُ يَوْمًا عَنْهُ فَارَقْتُ مَلَّتِي

Aşk mezhebime gelince, ondan asla dönüşüm yoktur.

Eğer bir gün dahi ondan yüz çevirirsem dinimi terk etmiş olurum (İbnü'l-Fârid, t.y., s. 52).

İbn Asâkir'den hadis dersleri alan İbnü'l-Fârid, Başta hafız el-Münzirî olmak üzere çok sayıda âlimin yetişmesine vesile olmuştur (Kehhâle, t.y., 7/301). Şiirlerinin merkezinde gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak ilâhî aşkı ve muhabbeti dile getirmektedir. İbnü'l-Fârid, ilahî cemali arayışı içinde olmuş, ona ulaşmak için Mukattam Dağı'nın Müstazafın vadisi ve çevresinde, ayrıca Mekke'nin dağları ve vadilerinde münzevi bir hayat sürmeye katlanmıştır. Doğayı ve onu oluşturan varlıkları temaşa ve tefekkür ederek, her şeyde Yüce Allah'ın azametini ve cemalinin yansımalarını görmüştür. İbnü'l-Fârid, Allah'ın nurunun her şeyde gördüğünü ve bu nedenle vecde kapılarak kendisini kaybettiğini, ruhani ve manevi bir hazza ulaştığını belirtmiştir. Çektiği tüm sıkıntılara sabretmesinin aslında ilahi aşkı arayışından kaynaklandığını ima etmiştir (Şevkî Dayf, 1995, 7/358). Kendine geldiğinde, yaşadığı ruhani halleri ve ulaştığı ilahi keşifleri şiirleriyle ifade etmeye çalışmıştır. Onun tek amacı, Yüce Allah'ın sevgisini kazanarak rızasına ulaşmak olmuştur (Yâfi, 1997, 4/61).

İbnü'l-Fârid, bedî' ilminin zirveye ulaştığı bir dönemde yaşamıştır. Kâdî el-Fazıl (ö. 596/1200), İmâdüddîn el-İsfahânî (ö. 1201) ve Behâüddîn Zühreir (ö. 1258) gibi önemli ediplerle çağdaşlık yapmıştır. Bu dönemde edebiyatçılar, özellikle belâğatin bedî' kısmına büyük ilgi göstermiştir. Ancak İbnü'l-Fârid'in şiirleri, kelimelerinin inceliği ve zarafeti, anlamlarının zenginliği ve tutarlılığı, düşünce derinliği, üslubunun sağlamlığı ve hayal gücünün genişliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır (en-Nâblûsî, 2016, 4/38-29).

İbnü'l-Fârid'in tasavufi düşüncesine yönelik yapılan yorumlara bakıldığında, genellikle İbn Arabî gibi vahdet-i vücuda inandığı kabul edilmiş ve ağır eleştirilere tabi tutulmuştur (İbn Hacer el-Askalânî, 1971, 4/317; Zehebî, 2006, 16/265). Bazı araştırmacılar ise onun İbn Arâbî gibi aşırı düşüncelere sahip sufilerden farklı düşündüğü ifade etmiştir (Şevkî Dayf, 1995, 7/359).

1.3. Hamriyye Kasidesi

Hamriyye kasidesi kırk bir beyitten oluşmaktadır (İbnü'l-Fârid, t.y., s. 140-143). Revî harfi mîm olduğu için aynı zamanda Mîmiyye kasidesi adıyla da bilinmektedir. Hamriyye kasidesinin üslubu ağırdır. Çok sayıda edebi sanatı, tasavvufî ve felsefî kavramları ihtiva etmektedir. Bu sebeple söz konusu kasidenin birçok şerhi bulunmaktadır (en-Nâblûsî, 2016, 4/333). Bir sûfi ve aşk şairi olan İbnü'l-Fârid'in Hamriyye kasidesi çok sayıda tasavvufî kavramları ihtiva etmektedir. Tasavvuf şairleri genelde خَمْر (içki) kelimesini farklı isimlerin ve sıfatların sembolü olarak zikretmektedirler. Söz konusu kelime ile marifet, sevgi ve ilâhî aşkı amaçlamaktadırlar. Onlar genelde حَبِيب (sevgili) kelimesi ile Hz. Muhammed'i (s. a. v) kastetmektedirler. Bazen bu kelime ile Allah'ın (cc.) zatını ifade etmektedirler (el-Bûrînî, en-Nablusî, 1901, s. 370).

Kasidede geçen مَدَامَةً (içki) kelimesi; ilahi marifet, özlem ve şevk için kullanılır. Sarhoşluğu ifade eden سَكْر kelimesi, tasavvuf dilinde coşmak, mest olmak ve kendinden geçmek anlamındadır. كَرَم (üzüm) kelimesi ise kâinat ve mâsivâyı (Allah'ın dışındaki her şeyi) ifade edilmesi için kullanılmaktadır (el-Bûrînî & en-Nablusî, 1901, s. 370).

2. HAMRİYYE KASİDESİNDE EDEBİ SANATLAR

Daha önce dile getirildiği gibi İbnü'l-Fârid'n divanında bulunan önemli kasidelerinden biri de "Hamriye" adıyla meşhur olan Mîmiyye kasidesidir. Bu kaside ihtiva ettiği edebi sanatlar açısından yüksek bir konuma haiz olmaktadır. Bu kasidenin bütün edebi sanatlarını burada serdetmemiz mümkün değildir. Ancak kasidede daha çok kullanılan edebi sanatları incelemeye tabi tutulacaktır.

Aşağıda öncelikle Hamriyye kasidesinde en çok kullanılan edebi sanatlar tespit edilmiş ve söz konusu sanatların tanımları yapılmıştır. Daha sonra kasidede yer alan örnekler verilmiş, ilgili edebi sanatların ne olduğu belirtilmiş ve bunların anlam (mana) ile ifade (lafız) açısından şiire sağladığı katkılar izah edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Hüsn-i İbtidâ

Hüsn-i ibtidâ, diğer adıyla Berâetü'l-İstihlâl, nesir veya nazmın başında muhtevaya ve maksada işaret eden etkileyici ve ilgi çekici ifadelerle yer yerme sanatıdır (Nüveyrî, 2002, 7/133). Zira sözün zarif, etkileyici ve güçlü bir ifadeyle başlaması, dinleyici ona ilgi göstermekte, onu dikkatle dinlemekte ve anlamaya çalışmaktadır. Nitekim ilgi çekici sözlerle başlamayan ifadeler dinleyicinin ilgisini kaybetmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla muhatabın ilgisini çekmek için nesir ve nazım türü yapıtların başında en güzel, en akıcı ve en etkileyici ifadelerin yer alması gerekmektedir (Süyûtî, 1974, 3/363). Bu nedenle şair kasidesine ilgi çeken ve merak uyandıran şu beyit ile başlamıştır:

شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مَدَامَةً سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ

Sevgiliyi anarak şarap içtik.

Daha üzüm yaratılmadan onunla sarhoş olduk.

İbnü'l- Fârid yukarıdaki beyit ile kasidede neyi anlatacağına dolaylı olarak işaret etmiştir. Nitekim الْحَبِيبِ (sevgili) ve مَدَامَةً (içki) kavramları kasidenin tümünde görülmektedir. Zira kasidenin ilk beytinden sonra gelen beyitler için الْحَبِيبِ kavramı, merkez ve odak noktası olduğu görülmektedir. Çünkü kasidenin tamamında sevgiliden söz edilmektedir. Şair, söz konusu kasidede sevgiliyi güneşe benzetmiş, ayı ise onun süsü ve yansıması olarak tasvir etmiştir. Menzile sevgilisinin kokusuyla ulaşıldığı, onun parıltısının doğru düşünmeyi sağladığı, isminin anılmasının sıkıntıyı giderip neşeye dönüştürdüğü ve insanların bu etkiyle coşup kendilerinden geçtiği belirtilmektedir. Şair, onun birkaç damlasının ölünün kabrine dökülmesi hâlinde meyyitin hayat bulacağını iddia etmektedir. Onun evine yaklaşan kötürümün yürüyebileceğini, dilsizin konuşabileceğini ve doğuda yayılan kokusunun, batıda nezleye yakalanan kişi tarafından hissedilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, Mecnun'un alnına ismi yazılırsa Mecnun'un aşk acısından kurtulup iyileşeceğini, onu ananların ahlaklarının güzelleşeceğini, doğru yola erişeceklerini, başıboşluktan kurtulacaklarını, cimrinin cömert, kaba birinin ise halim selim olacağını dile getirmektedir. Dolayısıyla kasidenin ilk beyti, diğer beyitler için özne durumunda olup Hüsn-i ibtidâ sanatı için en güzel ve maksada en uygun ifadedir (İbnü'l-Fârid, t.y., s. 140-143).

2.2. Teşbih

Sözlükte bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamında olan teşbih, bir edebî terim olarak ise açık veya gizli bir benzetme edatı vesilesiyle iki kavram arasında benzerlik kurmaktır (Cürcânî,

2007, s. 121). Teşbih sanatının müşebbehün bih (kendisine benzetilen), müşebbeh (benzeyen), vechü’ş-şebah (ortak nitelik benzetme yönü) ve teşbih edatı olmak üzere dört rüknü bulunmaktadır. Benzeyenle benzetilenin “teşbihin tarafları” her teşbihte mutlaka olmalıdır. İki taraftan sadece birisi varsa teşbih değil, istiâre sanatı söz konusudur. Teşbih genelde benzer ve misl anlamını ifade eden cer hafi ك ile yapılmaktadır. ك (gibi) manasını ifade eden her türlü harf, fiil veya isim de teşbih edatı olmaktadır. Örneğin يُمَاتِلُ، شَبَّهَ، كَأَنَّ gibi ifadeler teşbih edatı olarak kullanılan kelimelerden bazılarıdır (Desûkî, t.y., 3/59).

Teşbih sanatını içeren cümlede teşbih edatı mezkursa “teşbih-i mürsel”, söz konusu edat mezkûr değilse “teşbih-i müekked”, sadece vech-i şebah zikredilmemişse “teşbih-i mufassal”, vech-i şebah ile birlikte teşbih edatı da zikredilmemişse “teşbih-i belîğ” olur (Cürçânî, 2007, s. 121). Hamriye kasidesinde İbnü’l-Fârid’in en çok kullandığı edebi sanat şüphesiz teşbih sanatıdır. Neredeyse her beyitte teşbihin örnekleri görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyit teşbih sanatına örnek olarak gösterilebilir:

لَهَا الْبَدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ هِلَالٌ وَكَمْ تَبْدُو إِذَا مُزِجْتَ نَجْمٌ

Dolunay onun (şarabın) kadehidir (Şarabın dolunay gibi yuvarlak bir kadehi vardır). O (şarap) güneş gibidir.

(İçenlere) şarabı (hilâl parlak gençler) dolaştırır/sunar. Şarap karıştırıldığında nice yıldızlar (kabarcıklar) ortaya çıkar.

Yukarıdaki beyitte yer alan الْبَدْرُ كَأْسٌ ifadesinde “teşbih-i mablûb” vardır. Zira cümlenin aslı كَأْسُهَا كَالْبَدْرِ “Şarabın bardağı ay gibidir” şeklindedir. Ayrıca söz konusu ifadede teşbihin rükünlerinden sadece teşbihin iki tarafı zikredildiği için teşbih-i belîğ de vardır. Şair، وَهِيَ شَمْسٌ cümlesinde teşbih edatı ile vech-i şebahi hazf ederek teşbih-i belîğ sanatını kullanmış ve şarabı güneşe benzetmiştir.

Teşbih, söze açıklık ve etkileyicilik katmaktadır. İnsanların doğrudan kavrayamadığı şeyleri, duyularıyla algılayabilecekleri bir biçimde sunmaktadır. Deneyimlenmemiş bir kavramı, deneyimlenmiş olana benzeterek zihinde canlandırmayı kolaylaştırmaktadır. Bilinmeyi, bilinen bir şeye benzeterek daha anlaşılır hale getirmektedir. Ayrıca, zayıf ya da etkisiz görünen bir şeyi, daha güçlü ve etkili kılmaktadır (er-Rumânî, 1973, s. 81).

Kasidede yer alan aşağıdaki beyitte de teşbih sanatı vardır:

وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَذْرِهَا عِنْدَ كَمُشْتَقٍ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Onu tanımayan bile kendisi anılınca coşup oynar. Nu’m her anıldığında ona özlem duyanın sevinçten oynaması gibi.

Görüldüğü üzere İbnü’l-Fârid yukarıdaki beyitte teşbih edatı olan ك hafini kullanılarak teşbih sanatını icra etmiştir. İfadede teşbih edatı bulunduğu için teşbih-i mürsel kısmına girmektedir.

2.3. Tıbâk

طَبَق fiilinin masdarı olan tıbâk kelimesi sözlükte, “uyum içinde olmak”, “üst üste koymak” gibi anlamlara gelmektedir. Belâgat ilminin ıstılahında ise birbirine karşıt iki ögenin bir cümlede

veya bir beyitte bir arada kullanılmasıdır (Taş, 2023, S. 133-134). Tıbâk sanatı hakiki ve icâbî-selbî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır (Bekrî, 1987, s. 43-45). Hakikî tıbâk aşağıda görüldü gibi zıt kelimeler arasında meydana gelmektedir (Kâsım, 2003, s. 66).

وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَاءِ ذَلِكَ الرَّقْمُ

Sevgilinin sadece adı ordunun sancağına yazılıydı sancağın altında bulunanları kendilerinden geçirirdi.

Kasidede yer alan yukarıdaki beyitte bulunan **فَوْق** ve **تَحْتَ** kelimeleri arasında hakikî tıbâk var. Çünkü iki kelime arasında gerçek anlamda tezatlık bulunmaktadır.

İcâbî-selbî tıbâkta kelimeler arasında bir tezatlık yoktur. Ancak cümlede kök ve mana birliğine sahip iki kelimedenden birisi menfi, diğeri de müspet kullanıldıkları için tıbâk sanatı oluşmaktadır (Bekrî, 1987, s. 45). Örneğin **تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ** ayeti kerimede (Mâide, 3/116) **تَعْلَمُ** ile **أَعْلَمُ** arasında zıt anlam bulunmamaktadır. Bu iki fiil, biri olumlu diğeri de olumsuz olarak kullandıkları için aralarında tıbâk-ı icâbî-selbî meydana gelmiştir.

Kasidede bulunan aşağıdaki beyitte **عَزَمَ** kelimesi iki kere kullanılmıştır. Söz konusu kelime **لِطَرِيقِ الْعَزْمِ** ifadesinde olumlu, **لَا لَهُ عَزْمٌ** kısmında ise olumsuz olarak kullanıldığı için tıbâk-ı icâbî-selbî meydana gelmiştir:

تَهَذَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ مَا لَهُ عَزْمٌ

O şarap, nedimelerin ahlakını güzelleştirir ve kararsızlığa düşen kişiye yeniden kararlılık kazandırır.

Kaside art arada gelen son iki beyitte şair, birinci beyitte duygusallıktan uzak tam anlamıyla ölmeye ve öldürmeye hazır olan bir ordunun sancağına sadece onun isminin nakşedilmesi orduyu kendinden geçirip sarhoş etmeye yeterli olduğunu söyleyerek sevgilisinin ne kadar büyük bir etki gücüne sahip olduğunu belirtmektedir. İkinci beyitte ise, kötü insanları ahlaki olarak arındırıp temizlediğini; şaşkın ve yolunu kaybedenleri ise kararlı kılarak doğru yola ilettiğini ifade ederek tıbâk sanatını güzel bir şekilde icra etmiştir.

2.4. Mukâbele

Sözlükte “bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak, yüz yüze gelmek” gibi manalara gelen mukâbele, edebî bir terim olarak iki veya daha fazla kelimeyi bir araya getirildikten sonra sırasıyla zikredilen her bir kelimenin karşılığının getirilmesi sanatıdır (Süyûtî, 1974, 3/327). Mukabele ile tıbâk aynı anlamı ifade etmekte. Tanım ve örneklerden de anlaşılacağı gibi terim olarak iki kavram birbirine yakındır. Bu sebeple bazı belâgat âlimleri tıbâk ile mukâbelenin aynı şeyi ifade ettiğini iddia etmişlerdir. Ancak iki kavram birbirinden farklıdır. (Taş, 2023, S. 139-140). Zira tıbâk sanatında bir kelimenin zıt anlamının bulunması yeterlidir. Mukabelede ise en az iki kelimenin karşılığı tertibe riayet edilerek getirilmesi gerekmektedir (Sekkâkî, 1987, s. 424; Süyûtî, 1974, 3/226). Örneğin söz konusu kasidede bulunan aşağıdaki beyitte mukâbele sanatı söz konusudur:

فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَانَّهُ

Dünyada ayık yaşayan kişi, yaşamış sayılmaz; onunla sarhoş olup ölmeyen de pek akıllı sayılmaz.

İbnü'l- Fârid bu beyitte *عَاشَ* ve *صَاحِبًا* kelimelerini zikrettikten sonra *عَاشَ* kelimesine karşılık olarak *لَمْ يَمُتْ* lafzını, *سُكَّرَا* kelimesini *صَاحِبًا* lafzına karşılık olarak getirerek mukabele sanatını kullanmıştır.

Yine aşağıdaki beyitte *وَلَا قَبْلَهَا قَبْلُ* kelimeleri *وَلَا بَعْدَ بَعْدَهَا* kelimeleri ile karşılaştırma yapılarak mukabele sanatına gidilmiştir:

وَلَا قَبْلَهَا قَبْلُ وَلَا بَعْدَ بَعْدَهَا وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

Ne ondan önce ne de ondan sonra bir zaman vardı; sonraların öncesi ona bir zorunluluk idi.

2.5. Cinâs

Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi anlamında olan cinâs, terim olarak anlamları farklı, yazılış ve okunuşları (sesleri) aynı veya birbirine benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan edebi sanat türüdür (Süyûtî, 1974, 3/310). Cinâs sanatı tam ve nâkıs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bir arada zikredilen iki lafzın harf, hareke, harflerin tertibi ve sayısı hususunda aynı olması durumunda aralarında tam cinâs meydana gelmiş olmaktadır. Zikredilen şartlardan birinin eksik olması durumunda aralarında tam cinâs değil, nâkıs cinâs gerçekleşmiş olmaktadır (Uzun, Muhammed, Erdoğan, Şensoy, Solmaz, & Kırdar, 2112, s. 146).

Kasidede yer alan aşağıdaki beyitte tam cinâs sanatı gerçekleşmiştir:

وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ وَعَهْدُ أَبِيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا الْيُتْمُ

Uzun zamandan önce sırası vardı. Babamızın (Âdem) dönemi ondan sonraydı ve eşsizlik ona aittir.

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte *عَصْرُ* kelimesi iki kere kullanılmıştır. İlk başta kendisiyle “zaman” ifade edilirken, diğerinde “üzümü ezmek, sıkmak” anlamında kullanılmıştır. Tekrar edilen söz konusu kelime her iki ifade de zikredilen dört şeyde aynı olduğu için tam cinâs meydana gelmiştir.

Divanda art arda gelen aşağıdaki üç beyitte ise *الظُّلْمُ* (zulüm) ile *ظُّلْمُ* (ağız suyu), *نَعْمُ* (nağme) ile *نَعْمُ* (ganimet) ve *النَّعْمُ* (nağme) ile *الْعَمُّ* (gam) kelimeleri arasında nakıs cinas meydana gelmiştir.

عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ فَعَدْلُكَ عَنْ ظُلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ

Özellikle ona hiçbir şey karıştırmadan iç, dilersen ona biraz su karıştırarak da içebilirsin. Sevgilinin ağız suyundan yüz çevirmek zulmün kendisidir.

وَدُونُكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَوَيْ بِهَا غُتْمُ

Onu meyhanede ara ve musiki nağmeleri eşliğinde onu temaşa et. Doğrusu onun nağmelerle eşliği ganimettir.

فَمَا سَكَنتَ وَالْهَمَّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ إِلَى النَّعَمِ الْعَمِّ

Hiçbir zaman hiçbir gün şarapla tasa bir arada bulunmadığı gibi gam ile nağme de birlikte bulunmaz.

Yukarıdaki beyitlerin ilkinde ظَلَم ile الظُّلْم kelimeleri arsına hareke farklılığından dolayı nâkıs cinâs sanatı bulunmaktadır. Zira الظُّلْم sözcüğündeki ظ harfinin harekesi zamme olduğunda kelime adaletin zıddı olan zulüm (İbn Düreyd, 1987, 2/934), fethalı olduğunda ise ağız suyu anlamındadır (Ferâhîdî, ts, 1/277). İkinci beyitte نَعَم ile غُنْم kelimelerinin harfleri aynıdır. Ancak harflerin sıralaması farklıdır. Dolayısıyla iki kelime arsında nâkıs cinâs sanatı vardır. Üçüncü beyitte ise yan yana bulunan الْعَمِّ ve الْهَمِّ ile النَّعَم ve التَّعَم sözcükleri bir harf farklılığından dolayı aralarında nâkıs cinâs meydan gelmiştir.

Şair, musiki nağmeleri ile hüznün bir arada olamayacağı gibi sevgilisinin adının anıldığı yerde tasanın olamayacağını vurgularken zıt anlamlı kelimeleri kullanarak tıbâk sanatı ile güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Cinâs, kelimeler arasındaki ahengi sağlayarak hem şiirsel hem de düz yazılara düzen ve zarafet kazandırmaktadır. Tam veya kısmi benzerlikler içeren kelimeler, kulağa hoş gelen bir ritim oluşturmakta ve okuyucunun ruhuna hitap etmektedir. Aynı türden harflerin kullanılması, kelimeler arasında bir uyum ve yakınlık meydana getirmekte, böylece metnin estetik değeri artmaktadır (el-Cundî, t.y., s. 23).

2.6. Kinâye

Sözlükte gizlenmek, dolaylı söz söylemek, ima etmek, bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kast etmek gibi manalara gelen kinaye (Cürcânî, 2007, 267; Mustafa, Zeyyât, Abdülkadir, & Neccâr. 1972, s. 802; Mutçali, 1995, s. 775), edebî terim olarak hakiki manasının yanında mecâzî anlamının da kastedilme imkânı olan kelime veya terkiptir (Sübkî, 2003, 2/206; Süyûtî, 1974, 3/159).

Mekniyyün anının yüceltilmesi, doğrudan ifade edilmesi uygun olmayan kavramların dolaylı bir anlatımla aktarılması, sözün estetik açıdan zenginleştirilmesi ve bazen kısaltılması gibi amaçlardan dolayı kinâye sanatına başvurulmaktadır. (Taş, 2023, 100-102). Ayrıca kinâyede bulunan mübalağa sanatıyla anlatım daha etkileyici hale gelmektedir (Süyûtî, 1974, 3/159-160).

وَيَكْرُمُ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْجُودَ كَفُّهُ وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ مَا لَهُ حِلْمٌ

Cömertlikle tanış olmayan, onu içince cömert olur. Öfke anında hoşgörü nedir bilmeyen onun sayesinde uysal olur.

Yukarıdaki beyitte وَيَكْرُمُ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْجُودَ كَفُّهُ cümlesi nisbetten kinâye olup iki ayrı mana ifade etmektedir. Birincisi bahsedilen kişinin bizzat elinin cömertliği bilmemesi ki bu manayı engelleyen bir karine yoktur. İkinci mana ise ilgili kişinin cimriliğini ifade edilmektedir. Kastedilen mana da budur. Söz konusu şarabın içenleri birer cömert kişi haline geldiklerini ifade etmesi bakımında وَيَكْرُمُ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْجُودَ كَفُّهُ ifadesi, düz bir ifade olan وَيَكْرُمُ مَنْ كَانَ بَخِيلًا cümlesin göre daha zarif ve daha etkileyicidir.

Hamriyye kasidesinde yer alan aşağıdaki beyitte de kinâye sanatı vardır:

وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحْكْمَةٍ احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Her şey ona dayanıp varlıkta hayat buldu; fakat o bir hikmet gereği kıt anlayışlılardan gizlendi.

Yukarıdaki beyittin *احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ* mısrasında sıfattan kinâye sanatı vardır. Çünkü bunun kinayesiz ifadesi *احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ أَتْلَه* şeklinde olmaktadır.

2.7. Tenviye

Gizlemek anlamında olan tenviye, (İbn-i Hicce, 2004; Râzî, 1999, 337) terim olarak bir ifadenin herkesçe anlaşılan yakın manası değil, sadece erbabı tarafından bilinen ve gizli bir karineye dayanarak uzak anlamı kastedilen edebi sanat türüdür (Sübkî, 2003, 2/243).

Kasidede bulunan aşağıdaki beyitte tenviye sanatı vardır:

تَقَدَّمَ كُلَّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا قَدِيمًا وَلَا شَكْلَ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

Orada hiçbir şekil ve hiç bir iz yokken, onun sözü bütün varlıklardan önceydi.

Görüldüğü üzere yukarıdaki beyitte *حَدِيثُهَا* kelimesinin “yeni” ve “söz” anlamında iki manası vardır. Şair bu beyitte “söz” manasını kastettiği halde *قَدِيمًا* kelimesini getirerek *حَدِيث* kelimesinden “yeni” anlamını kastettiğini muhataba ima etmektedir.

2.8. İzhârü Mâ Hakkuhu'l-İdmâr

Arap dilinde zâhir olarak getirilen bir isim kural olarak, farklı nedenlerden dolayı ikinci kere kullanılmak istendiğinde zâmir olarak getirilir. Ama bazı yerlerde bazı nedenlerden dolayı zâmirin yerine zâhir isim getirilmektedir. Bu durum “zamirin yerine zâhir ismin konulması” ifadesi ile dile getirilmektedir. Sağlamaştırma, pekiştirme, tazim etme, küçükseme, karışıklığı giderme, cinâsa riayet etme gibi gayelerden dolayı bu edebi sanat icra edilmektedir (Süyûtî, 1974, 3/244-249).

Aşağıdaki beyitlerde söz konusu edebi sanat bulunmaktadır:

وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا وَفِي الرِّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّرَهُ

Bir kervan, onun diyarının toprağına koyulursa ve o kervanda zehirli bir hayvan tarafından ısırılmış biri varsa, zehir ona zarar vermez.

وَلَوْ نَظَرَ الدِّمَّانُ خَتْمَ إِنَائِهَا لِأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

Şayet dostlar, onun testisinin üstündeki mühre nazar ederlerse, mühür onları kendilerinden geçirecektir.

Yukarıdaki ilk beytin *رَكْبًا* kelimesi, *وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا* ifadesinde bulunan *رَكْبًا* kelimesi, *وَفِي الرِّكْبِ* şeklinde tekrar edilmiştir. Normalde *وَفِيهِمْ* veya *وَفِيهَا* şeklinde zâmir olarak getirilmesi gerekirdi. Aynı şekilde ikinci beyitte *خَتْمُ* kelimesi tekrarlanmıştır. Birinci beyitte uyum gözetilirken ikinci

beyitte ise hem uyum hem de o mühre kıymet ve değer atfetme amacına binaen zâmir yerine zâhir isim getirilmiştir.

2.9. Kasr

Kasr sözlükte “sınırlandırmak, hapsetmek, kısaltmak elbiseyi beyazlatmak gibi anlamlara gelmektedir (Râzî, 1999, s. 74). Bir belagat terimi olarak belli bir yöntemle bir şeyi bir şeye tahsis etmek, ona özgü kılmaktır. Birinci tanımda tahsis edilen şeye maksûr, tahsis edilene ise maksûrun aleyh denmektedir (Cürcânî, 2007, s. 256). Bu edebi sanat, mavsûfun sifata hasrı ve sıfatın mevsûfa hasrı şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Kasrın birçok yapılış şekli vardır. Nefy, istisnâ, te'kid edatları olan **إِنَّمَا** ve **أَنَّمَا**, **بَل** ve **لَا** ile yapılan atıf, fasıl zamiri, ma'mulün veya müsnedin takdimi, müsned ve müsnedün ileyhinin marife olmaları gibi durumlarla kasr meydana gelmektedir (Süyûtî, 1974, s. 66-70; Çağmar, 2013, s. 97-103).

Hamriyye kasidesinde çok sayıda kasr örneği bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte söz konusu sanat meydana gelmiştir:

عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ

Özellikle ona hiçbir şey karıştırmadan iç, dilerse ona biraz su karıştırarak da içebilirsin. Sevgilinin ağız suyundan yüz çevirmek zulmün kendisidir.

Şair yukarıdaki beytin **فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ** mısrasında hem isnadın iki tarafını marife getirerek, hem de **هو الظُّلْمُ** ibaresinde fasl zahirine başvurarak kasr sanatını icra etmiştir.

Yine kasidede bulunan aşağıdaki beyitte de kasr sanatı vardır:

وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي

Sen onu içmekle aslında günah işledin” dediler. Hayır, bana göre ben sadece içilmemesinin günah olan şeyi içtim.

Yukarıdaki beyitte **إِنَّمَا** ile kasr yapılmıştır. **إِنَّمَا** edatıyla yapılan kasırda maksûrun aleyh son kelime olmaktadır. Dolayısıyla beyitte **الْإِثْمُ** kelimesi maksûrun aleyhtir. Bahsettiği şarabın terki kesinlikle günah olduğunu veya söz konusu şarabın terkinin dışında başka bir şeyin günah olmadığını bildirmektedir.

Kasidede yer alan aşağıdaki beyitte de söz konusu sanat uygulanmıştır:

عَلَى نَفْسِهِ فَلَيْبِكَ مَنْ فَاتَ عُمْرُهُ وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Ömrü boşa geçen ve ömrünün kendisine herhangi bir katkı sağlamayan kendi haline ağlasın!

وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ ibaresinde câr ve mecrûrun takdimi, **عَلَى نَفْسِهِ فَلَيْبِكَ** cümlesinde ise haberin takdimi ile kasr yapılmıştır.

2.10. İcâz

Sözün kısaltması anlamında olan icâz, (Râzî, 1999, s. 333) terim olarak **هُوَ إِضَاحُ الْمَعْنَى بِأَقَلِّ مَا يُمَكِّنُ مِنَ اللَّفْظِ** “mananın mümkün olan en az lafızla açıklanmasıdır” ifadesiyle tanımlanmıştır (İbn Sinân el-Hâffacî, 1982, s. 211). İcâz, kasr icâzı ve hazf icâzı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kelam bizzat kendisi kısaysa kasr icâzı, kendisinden bir şeyin hazfinden dolayı kısa ise icâz-ı hazf olur (Süyûtî, 1974, 3/181-183).

İcâz sanatı söz konusu kasidenin aşağıdaki beyitlerinde görülmektedir:

وَلَوْلَا شَذَاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

Onun güzel kokusu olmasaydı meyhaneyi bulamazdım, ışığı olmasaydı zihin dahi onu tasavvur edemezdi.

Yukarıdaki beyitte **وَلَوْلَا سَنَاهَا** ile **وَلَوْلَا شَذَاهَا** ifadelerinde icâz-ı hazf örnek vardır. Her iki yerde haber hazf edilmiştir. Çünkü **ولولا** edatından sonra gelen mübtedânın haberi zorunlu olarak hazfedilmektedir (İbn 'Akil, 1980, 1/250).

Aşağıdaki beyitte de icâzı hazf bulunmaktadır:

لَهَا الْبَدْرُ كَأَسْ وَهِيَ شَمْسٌ هَلَالٌ وَكَمْ تَبْدُو إِذَا مُزِجْتَ نَجْمُ

Dolunay onun (şarabın) kadehidir (Şarabın dolunay gibi yuvarlak bir kadehi vardır). O (şarap) güneştir.

Beyitte yer alan **لَهَا الْبَدْرُ كَأَسْ وَهِيَ شَمْسٌ** şeklindeki ifadede iki teşbih sanatı kullanmış, ikisinde de teşbih edatı ile vech-i şebek hazf edilmiş ve böylece icâz-ı hazf icra edilmiştir.

2.11. Mübâlağa

Sözlükte yaklaşmak, ulaşmak anlamına gelen mübâlağa (Mustafa, Zeyyât, Abdülkadir, & Neccâr, 1972, s. 69), terim olarak bir şeyin vasfını veya manasını bazen aklın kabul edemeyeceği şekilde ifade etme sanatı olarak tanımlanmaktadır. Mübâlağa sanatı kelamın anlamına güzellik ve zarafet katmakta ve temsil, teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye, kasr, itnâb, icâz gibi edebî sanatların temelini teşkil etmektedir (Durmuş, 2020, s. 424).

Mübâlağa, vasıf mübâlağası ve siğa mübâlağası olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İmkân sınırını aşan kısmına vasıf mübâlağası, mübâlağa kipleri ile yapılan türüne de siğa mübâlağası denmektedir (Süyûtî, 1974, 3/323-324).

Mübâlağa, birçok edebi sanatta kullanıldığı için örnekleri çoktur. Çalışmamızın konusu olan kasidenin neredeyse tümünde mübâlağa görülmektedir. Nitekim kasidenin şart edatları olan **لو** ve **إن** ile başlayan on iki beytin tamamında mübâlağa bulunmaktadır.

Şair aşağıdaki üç beyitte **لو** edatıyla başlamış ve mübâlağa sanatına yer vermiştir:

وَلَوْ عَبَقَتْ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ وَفِي الْغَرْبِ مَزْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Doğuya saçılırsa kokusunun hoş nefesleri, batıda nezleye yakalanmış kişiye koku ulaşır ve o kişi iyileşir.

وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَانْتَعَشَ

Ölünün kabrine ondan birkaç damla saçarlarsa, ruh bedene döner ve beden hayat bulur.

وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِّمَ اسْمُهَا لِأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَاءِ ذَلِكَ الرَّقْمُ

Adı ordunun sancağına yazılırsa, bu yazı, sancağın altında bulunanları kendilerinden geçirir.

Yukarıdaki üç beyitte imkân sınırlarını aşacak derecede mübâlağa yapılmıştır. Dolayısıyla beyitler sıfat mübâlağası kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

3. SONUÇ

İslâm'ın ilk dönemlerinde tasavvufî yaşamlarıyla temayüz etmiş kişilerin gerek nesir gerekse nazm tarzındaki dinî öğüt, hikmetli söz ve ahlâk içerikli ifadeleri, tasavvuf edebiyatının ilk örneklerini oluşturmuştur.

İbnu'l-Fârid'in yaşadığı dönem, tasavvufî şiirlerin genel olarak ana teması, ilâhî aşk ve bu aşkın gönüllerdeki etkisini oluşturması hasebiyle Arap edebiyatında tasavvufî şiir açısından en güzel örneklerin verildiği altın çağ diyebileceğimiz dönemlere denk gelmektedir.

İbnu'l-Fârid, şiirlerinin ana temasını oluşturan ilâhî aşkı dile getirirken beşerî aşkın unsurlarından istifade etmiştir. Bu bağlamda bir sembol olarak kullandığı şarap, sevgili ve bunlarla ilgili tabirler, bazı din bilginlerince yanlış anlaşılmış ve bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Önem açısından divanının ikinci kasidesi olarak kabul edilen Mimiyye veya Hamriyye kasidesi müdâme (şarab) ile aşkı, habib (sevgili) ile yüce Allah'ı sembolize etmektedir. Kasidedeki bütün beyitlerin merkezinde bu iki kavram lafız olarak yer almasa da mana bakımından bulunmaktadır.

Kırk bir beyitten oluşan Hamriyye kasidesi birçok edebi sanatı içermektedir. Hüsn-i ibtidâ, teşbih, tıbâk, mukâbele, cinâs, kinâye, tevriye, izhârü mâ hakkuhu'l-izmâr, kasr, îcâz ve mübâlağa gibi edebî sanatlarla dair çok sayıda örnek bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bekrî, Ş. E. (1987). *el-Belâgatü'l-Arabiye fî sevbiha'l-cedîd ilmi'l-bedî*. Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn.
- Bûrînî, H & en-Nablusî, A. (1901). *Şerhu Divânî İbn-i'l-Fârid*.
- Cürcânî, E. A S. (2007). *Kitâbü't-ta'rifât* (2. bs). Dâru'n-Nefâ'is.
- Çağmar, M. E. (2013). *Alıştırmalarla Belâgat*. Mektebetü'd-Diyarbakir.
- Dâru Sâdır (Cilt 1-7).
- Dayf, Ş. (1995). *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî* (1-10). Dâru'l-Maârif.
- Desûkî, E. M. (t.y.). *Hâşiyetü'd-Desûkî 'alâ Muhtasarü'l-me'ânî* (Cilt 1-4). el-Mektebet'l-'Asriyye.
- Durmuş, İ. (2020). Mübalağa. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31). TDV Yayınları.

- el-Cundî, A. (t.y.). *Fennu'l-cinâs*. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- Ferâhîdî, H. (t.s.). *Kitâbü'l-'Ayn* (Cilt 1-8). Mektebetü'l-Hilâl.
- Hilmî, M.(t.y.). *İbnü'l-Fârid ve'l-hubbü'l-ilâhî* (2. bs). Dârü'l-Maârif.
- İbn 'Akil, E. A. (1980). *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (20. bs, Cilt 1-4). Dâru't-Turâs.
- İbn Düreyd, M. (1987). *Cemheretü'l-luga* (Cilt 1-3). Dâru'l-'ilmi li'l-Melâyîn.
- İbn Hacer el-Askalânî, A (1971). *Lisânü'l-Mizân* (2. bs, Cilt 1-7). Müessesetü'l-Âlem.
- İbn Hallikân, A. (t.y.). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*
- İbn Sinân el-Hâffacî, A.. (1982). *Sırrü'l-fesâha*. Dârü'l-Kütübî'l-'ilmiyye.
- İbn-i Hicce, E. (2004). *Hezânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb* (Cilt 1-2). Mektebetü'l-Hilâl.
- İbnü'l-Fârid, Ö. (t.y.). *Divân İbni'l-Fârid*. Dâru Sâdır.
- İbnü'l-İmâd, A. (1986). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb* (Cilt 1-11). Dâru İbn Kesîr.
- İbnü'l-Mülakkın, Ö. (1994). *Tabakâtü'l-evliyâ*. Mektebetü'l-Hancî.
- Kâsım, M. A. (2003). *'Ulûmu'l-belağâ*. el-Müessesetü'l-Hadîse.
- Kehhâle, Ö. R. (t.y.). *Mu'cemu'l-mu'ellifîn* (Cilt 1-15). Dâru İhyai't-Turâsî'l-'Arabî.
- Mustafa, İ. Zeyyât, H, A. Abdülkadir, H. & Neccâr, A. H. (1972). *El-Mu'cemu'l-Vasît* (Cilt 1-2). el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Mutçali, S. (1995). *Arapça—Türkçe Sözlük*. Dağarcık.
- Nâblûsî, A. (2016). *Keşfü's-sırri'l-gâmız min şerhi dîvânî İbni'l-Fârid* (Cilt 1-4). Dâru Neynevâ.
- Nedvî, M. V. (2009). *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*. Dâru İbn Kesîr.
- Nüveyrî, A. (2002). *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb* (Cilt 1-33). Dâru'l-Kütüb.
- Râzî, M. (1999). *Muhtârû's-Sihâh* (5. bs). el-Mektebet'l-'Asriyye.
- Rumânî, A. Zahlul, M. (1973). *En-Nüket fî l'cazi'l-Kur'ân*. Dârü'l-Maârif.
- Sekkâkî, E. Y. (1987). *Miftâhu'l-'ulûm* (2. bs). Dâru'l-Kütübî'l-'ilmiyye.
- Sübkî, A. (2003). *'Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîşî'l-Miftâh*. el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Süyûtî, C. A. (1974). *El-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Cilt 1-4). el-Hey'etu'l-Mısriye'l-'Amme.
- Taş, M. (2023) *Klasik Aarap Edebiyatında İstizâre Mektupları*. Fecr Yayınları.
- Uzun, T. Muhammed, T. Erdoğan, A. Şensoy, S. Solmaz, L. & Kırdar, Ş.(2112). *Anlatımlı Belâgat* (2. bs).
- Yâfî. E. A. (1997). *Mirâtü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakzân* (Cilt 1-4). Dâru'l-Kütübî'l-'ilmiyye.
- Zehebî, Ş. M. (2006). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Cilt 1-18). Dârü'l-Hadîs.
- Ziriklî, M. H.. (2002). *El-A'lâm* (15. bs, Cilt 1-8). Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn.